

Binnengekomen 17 september 2007
Geaccepteerd 5 november 2007

Griet Verschelden is als docent verbonden aan de opleiding Sociaal Werk, Departement Sociaal-Agogisch Werk aan de Hogeschool Gent. Voorheen was zij doctor-assistent op de Vakgroep Sociale Agogiek aan de Universiteit Gent. Contact: Voskenslaan 362, 9000 Gent, België. E-mail: griet.verschelden@hogent.be.

Tine Vanthuyne is werkzaam als onderzoekster bij het Departement Sociaal-Agogisch Werk aan de Hogeschool Gent. In de periode van het onderzoek vermeld in het artikel, was ze als onderzoekster verbonden aan de Vakgroep Sociale Agogiek aan de Universiteit Gent.

VRIJWILLIGERSWERK EN PARTICIPATIE AAN HET VERENIGINGSLEVEN BINNENSTEBUITEN

GRIET VERSCHELDEN
TINE VANTHUYNE

21

Praktijken van aanspreken en ondersteunen in het sociaal-cultureel volwassenenwerk

Onderzoek geeft aan dat mensen participeren aan het verenigingsleven of vrijwilligerswerk doen omdat ze erop worden aangesproken. Anders gezegd, de wijze van aanspreken en ondersteunen bepaalt mede wie participeert of wie vrijwilliger wordt en welk soort werk deze vrijwilliger opneemt. Sundeen en Raskoff (2000) bijvoorbeeld vinden in hun onderzoek dat 40% van de ondervraagde tieners vrijwilliger wordt omdat ze worden gevraagd. Verba e.a. (1995) en Brady e.a. (1999) geven aan dat mensen om meerdere redenen niet participeren: omdat ze niet *kunnen*, omdat ze niet *willen* of omdat niemand het heeft *gevraagd*. Bijgevolg hebben praktijken van aanspreken en ondersteunen een centrale plaats in de discussie inzake vrijwilligerswerk en de participatieproblematiek in het verenigingsleven.

Het onderzoek 'participatie in het verenigingsleven', waarvan wij hier verslag doen, laat praktijken van aanspreken en ondersteunen zien die Vlaamse sociaal-culturele verenigingen die werken met volwassenen, hanteren. We leggen de focus in het onderzoek op de verenigingen zelf en hun 'mechanismen' om participanten of vrijwilligers aan te spreken en te ondersteunen. Daarbij wordt uitgegaan van een diversiteit aan invullingen van participatie en vrijwilligerswerk. Het gaat in ons onderzoek dus niet enkel om actieve participanten of actieve vrijwilligers. De onderzoeksresultaten laten

onder meer zien dat het aanspreken en ondersteunen van participanten en vrijwilligers eerder berust op toe-vallige factoren en minder voorwerp is van een grondige reflectie over de betekenis van het werk van de vereniging in de samenleving en de bijdrage van vrijwilligers daarin.

HET SOCIAAL-CULTUREEL VERENIGINGSLEVEN ALS OPVOEDER

Het sociaal-cultureel verenigingsleven wordt in wetenschappelijke publicaties en het politieke en maatschappelijke discours gezien als een belangrijk pedagogisch aanbod: participatie aan het verenigingsleven speelt niet alleen een cruciale rol in het behoud van de sociale stabiliteit en de sociale samenhang, maar het verenigingsleven voedt vooral ook individuen op tot actieve, verantwoordelijke en democratische burgers. Empirisch onderzoek leert ons dat leden van verenigingen beter maatschappelijk geïntegreerd zijn, een minder individualistisch waardepatroon hebben en meer belang hechten aan democratische waarden als solidariteit en gelijkheid. Met andere woorden: het verenigingsleven heeft een positieve invloed op het democratisch waardepatroon van de deelnemers, op het functioneren van de democratie en op democratische attitudes van men-

sen. Mensen die lid zijn van een of meer verenigingen, leggen meer de klemtoon op solidariteit en democratische verhoudingen, zijn minder ethocentrisch ingesteld, voelen zich minder politiek machteloos en getuigen van een grotere betrokkenheid bij hun woon- en leefomgeving (Elchardus, Huyse en Hooghe, 2001). Over de verklaringen voor de vastgestelde positieve effecten van het verenigingsleven is minder duidelijkheid. Zijn het de verenigingen die het democratisch waardepatroon van hun deelnemers bepalen? Of vinden democratische en tolerant ingestelde personen de weg naar het verenigingsleven? Het verenigingsleven zou bijvoorbeeld een ontmoetingsplaats bij uitstek kunnen zijn van mensen die al democratisch zijn ingesteld. Op deze manier voegt het verenigingsleven niets toe en houdt het enkel staande wat er is.

SELECTIEF BEREIK

Onderzoek naar het verenigingsleven wijst op een selectief bereik. Elchardus, Huyse en Hooghe (2001) vonden bijvoorbeeld in hun onderzoek dat hooggeschoolden in grotere mate participeren aan het verenigingsleven dan laaggeschoolden en dat mensen met een actief levensbeschouwelijk engagement meer participeren in vergelijking met mensen die zichzelf omschrijven als levensbeschouwelijk onverschillig. Het opleidingsniveau en de levensbeschouwing beïnvloeden de participatie aan het verenigingsleven het sterkst. Op basis van deze vaststellingen concluderen de onderzoekers dat er zich bij laaggeschoolden en burgers die afhaken van levensbeschouwelijk engagement, een systematisch tekort aan participatie situeert. Mede vanuit de vaststelling uit het onderzoek dat deze groepen zich kenmerken door een gebrek aan vertrouwen, onverdraagzaamheid, antipolitieke en antidemocratische gevoelens, pleiten de onderzoekers ervoor dat beleid en praktijk meer laaggeschoolden en levensbeschouwelijke onverschilligen bij het verenigingsleven moeten trachten te betrekken (Elchardus, Huyse en Hooghe, 2001).

De vraag is echter of een beleid dat expliciet gericht is op de participatie van laaggeschoolden en levensbeschouwelijke onverschilligen aan het verenigingsleven, de bestaande breuklijnen in de samenleving tussen

hoog- en laaggeschoolden en tussen levensbeschouwelijke actieven en onverschilligen niet eerder zal bevestigen dan opheffen. Het ontwikkelen van nieuwe methoden en werkvormen om laaggeschoolden en levensbeschouwelijk onverschilligen bij het verenigingsleven te betrekken impliceert indirect ook dat deze groepen en hun (non)participatiegedrag gezien worden als een bedreiging voor de kwaliteit van het sociaal weefsel en de sociale samenhang. Via het creëren van een apart aanbod wordt immers ook uitgedrukt hoe men over deze betrokkenen denkt: laaggeschoolden en levensbeschouwelijk onverschilligen worden gezien als bijzondere groepen die – nog meer dan andere groepen – moeten worden aangesproken om te participeren aan het verenigingsleven.

INTERPRETATIE VAN DE PARTICIPATIEPROBLEMATIEK

De empirische vaststellingen van een selectief bereik in het verenigingsleven leiden in het actuele discours tot een *normatieve interpretatie* van de participatieproblematiek. De redenering is als volgt: het verenigingsleven heeft positieve socialiserende effecten, niet iedereen participeert en profiteert van deze effecten en bijgevolg moet iedereen, en vooral diegenen die niet participeren, gestimuleerd worden om deel te nemen aan het verenigingsleven (Coussée, 2006). Deze normatieve interpretatie houdt ook in dat afwijkend gedrag wordt geproblematiseerd: het *hoort* immers dat burgers participeren aan het verenigingsleven. Het gaat niet zozeer meer om een vaststelling van de feitelijke differentiële vormen van participatie en vrijwilligerswerk, maar om de norm van actieve participatie waaraan mensen moeten voldoen. De normatieve interpretatie van de participatieproblematiek loopt het risico om dualisering verder in de hand te werken en de breuklijnen in de samenleving tussen actieven en niet-actieven en tussen democratische en niet-democratische burgers verder uit te tekenen.

Het participatiegedrag van burgers wordt ook *gedecontextualiseerd*: men bekijkt bij voorkeur het gedrag van individuele burgers, zonder hun sociale, economische of culturele context in beschouwing te nemen. Taylor wijst erop dat de sociaal-economische positie

van burgers en de aard van het betaald werk dat zij doen, hun participatie aan vrijwilligerswerk alsook het soort werk dat zij als vrijwilliger opnemen, beïnvloeden (Taylor, 2005). Uit een grootschalige survey in 1997 van het Nationaal Centrum voor Vrijwilligerswerk in het Verenigd Koninkrijk (National Centre for Volunteering) blijkt dat 52% van de groep 'skilled manual workers' en 'professional managerial workers' vrijwilligerswerk in comités opnemen, in vergelijking met slechts 22% van de 'unskilled manual workers' (Davis Smith, 1998). De opgave tot (actieve) participatie aan het verenigingsleven wordt in het actuele discours voor eenieder op eenzelfde wijze als doel gesteld, ongeacht de verschillen tussen burgers en de verschillende contexten waarin burgers leven. Daarbij wordt ook geen rekening gehouden met de voorwaarden waaronder mensen zich aangesproken (kunnen) voelen en willen deelnemen aan een sociaal-cultureel aanbod.

Deze normatieve en gedecontextualiseerde interpretatie van de participatieproblematiek gaat voorbij aan sociale ongelijkheden in de samenleving en aan diverse en ongelijke condities waarin mensen leven. Dit alles leidt ertoe dat de participatieproblematiek in het verenigingsleven wordt herleid tot een opvoedingsprobleem. De maatschappelijke analyse van participatiemogelijkheden verdwijnt naar de achtergrond omdat de analyse van de participatieproblematiek wordt geïndividualiseerd. De vraag hoe het verenigingsleven in het bijzonder en de samenleving in het algemeen omgaat met haar eigen marginaliseringsprocessen wordt niet gesteld. Deze bijdrage gaat dieper in op slechts één element van deze marginaliseringsprocessen, met name praktijken van aanspreken en ondersteunen die verenigingen zelf ontwikkelen; praktijken die mogelijk ook – onbewust en onbedoeld – in- en uitsluiting creëren.

ONDERZOEK NAAR PRAKTIJKEN VAN AANSPREKEN EN ONDERSTEUNEN

Onderzoek naar praktijken van aanspreken en ondersteunen in het verenigingsleven is echter schaars. Sundeen en Raskoff (2000) wijzen erop dat er weinig empirisch onderzoek bestaat naar rekrutering in het

algemeen en naar de manieren waarop mensen starten met vrijwilligerswerk in het bijzonder.

Literatuur over rekrutering in vrijwilligersorganisaties plaatst praktijken van rekrutering overwegend binnen een organisatorische en managementaanpak (Taylor, 2005). Participanten en vrijwilligers worden hierbij gezien als groepen die gerekruteerd en vastgehouden moeten worden, en de aanpak hiervoor wordt voornamelijk gezocht in strategieën van human resource management. Het gaat onder meer om het rekruteren van vrijwilligers via klanten- en ledenbinding (ledenmanagement) (Kuperus, 2005) of om het ontwikkelen van strategieën voor het benutten van (de schaarse) vrijwillige inzet, zoals bijvoorbeeld het afstoten of beperken van activiteiten, het uitbesteden van taken en functies, het verplichten van werkzaamheden of investeren in vrijwilligersmanagement zelf (Lam en Kuperus, 2007). In een recente analyse inzake de toekomst van het vrijwilligerswerk wijzen onderzoekers erop dat vrijwilligerswerk moet worden gezien als een 'schaarse hulpbron' en actueel wordt geconfronteerd met 'overbenutting'. In dit perspectief wordt vrijwilligerswerk gezien als een natuurlijke hulpbron en van daaruit ontwikkelen onderzoekers strategieën voor een goed vrijwilligersmanagement op lange termijn, gericht op het bevorderen van de duurzaamheid van vrijwilligerswerk (Kuperus e.a., 2007). Deze strategieën richten zich ook op het managen van gedeeld eigenaarschap, met andere woorden, het ontwikkelen van strategieën waarmee verenigingen een brede, representatieve groep leden enerzijds of een kleine groep actieve leden uit de achterban anderzijds kunnen mobiliseren om actief te worden in de vereniging (Lam en Kuperus, 2007).

Opvallend is dat de focus opnieuw eenzijdig op de participant of vrijwilliger en zijn/haar motieven voor deelname ligt, los van de omstandigheden en levensgeschiedenissen waarin deze motieven vorm krijgen. Onderzoek naar praktijken van aanspreken en ondersteunen wordt verder overwegend opgezet vanuit een toegankelijkheidsvraagstuk, los van een maatschappelijke analyse van de manier waarop mensen participeren en hoe zij de participatie ervaren.

Onderzoek naar het participatievraagstuk vanuit een sociaal-pedagogische invalshoek biedt mogelijkheden voor een andere aanpak. In deze benadering wordt niet gezocht naar een mogelijke aanpak en oplossingen voor het participatievraagstuk vanuit individuele burgers, maar wordt ingegaan op sociale praktijken en strategieën die verenigingen zelf hanteren. Het aansturen van de vereniging en haar vrijwilligers moet immers gecombineerd worden met een visie op de inhoud van het werk van verenigingen in de samenleving, zowel vandaag als in de toekomst. Op deze manier kan ook de bijdrage van verenigingen zelf in de definiëring van sociale problemen worden geanalyseerd. Nichols en King (1999) geven bijvoorbeeld aan dat inzicht in de bestaansreden van de organisatie essentieel is bij het ontwikkelen van strategieën om vrijwilligers aan te spreken en te ondersteunen.

Gegevens uit ons onderzoek wijzen erop dat praktijken van aanspreken en ondersteunen van verenigingen mogelijkheden voor vrijwilligers en participanten scheppen, maar tegelijk ook mogelijkheden kunnen inperken. Dit laat vermoeden dat er uitsluitingsmechanismen aanwezig zijn bij het aanspreken en ondersteunen.

UITGANGSPUNTEN VAN HET ONDERZOEK 'PARTICIPATIE IN HET VERENIGINGSLEVEN'¹

Het onderzoeksproject 'participatie in het verenigingsleven' vertrok vanuit de bezorgdheid bij de sociaal-culturele verenigingen in Vlaanderen die werken met volwassenen, dat de activiteitsgraad – of ruimer – het engagement van participanten en vrijwilligers zou afnemen. Praktijkwerkers en beleidsmakers vrezen dat de bereidheid van mensen om vrijwilligerswerk op te nemen binnen het verenigingsleven terugloopt. Deze vrees wordt actueel in het werkveld grondig en uitvoerig besproken. Discussies gaan onder meer over een hedendaagse invulling van lidmaatschap, veranderingen in engagement, het concept en het imago van verenigingen en het vrijwilligerswerk (SoCiuS, 2004), de behoefte aan deskundigheidsbevordering inzake organisatiestructuren of vrijwilligersbeleid (Hambach en Vanleene, 2007) en dergelijke. Het is moeilijk empirisch vast te stellen of de vrees dat de bereidheid van

mensen om vrijwilligerswerk te doen of te participeren aan het verenigingsleven afneemt, gegrond is. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat een daling van participatie aan het verenigingsleven geen uitspraak inhoudt over verschuivingen in de bereidheid op zich, maar eerder wijst op een evolutie in bereidheid als gevolg van verschuivingen in maatschappelijke condities waarin mensen leven (Bouverne-De Bie, 2002). Sociale, culturele en economische ontwikkelingen spelen immers een rol, bijvoorbeeld de impact van flexibele arbeidstijden op de mogelijkheid om te participeren aan het verenigingsleven, de verdeling tussen de zorgtaken in het gezin en de tijd die mensen hebben om te participeren aan het verenigingsleven. De bedoeling van dit onderzoek was echter niet om uitspraken te doen over de (vermeende) daling in participatiebereidheid of om (wenselijke) participatieniveaus te onderzoeken.²

De oorspronkelijke bedoeling van de opdrachtgever, SoCiuS (Steunpunt voor Sociaal-Cultureel Volwassenenwerk), was het verhogen van het aantal vrijwilligers en hun engagement in sociaal-culturele verenigingen in Vlaanderen. Deze oorspronkelijke doelstelling werd – in samenspraak met de opdrachtgever – hertaald. Deze 'hertaling' was nodig in het licht van de hiervoor beschreven tekortkomingen en valkuilen in het onderzoek naar vrijwilligerswerk en participatie aan het verenigingsleven. De *vraagstelling* in ons onderzoek luidt als volgt: welke diverse invullingen van participatie en vrijwilligerswerk kunnen we onderscheiden in het verenigingsleven? Welke praktijken hanteren verenigingen om vrijwilligers en participanten aan te spreken en te ondersteunen? De *bedoeling* van het onderzoek was om een reflectieleidraad te ontwikkelen om verenigingen te laten reflecteren op hun eigen aanspreek- en ondersteuningsbeleid ten aanzien van (potentiële) participanten. Deze reflectieleidraad bestaat uit enkele vragen die verenigingen zich kunnen stellen bij het aanspreken en ondersteunen van vrijwilligers. De vragen houden verenigingen zelf een 'spiegel' voor en brengen een dialoog tussen de verschillende betrokkenen uit een vereniging op gang over hun beleid ten aanzien van participanten en vrijwilligers. Deze discussie biedt verenigingen ook handvatten om een diversiteit van mogelijke vormen van participatie en vrijwilligerswerk als waardevol te

(h)erkennen. Zo worden bijvoorbeeld het lezen van de nieuwsbrief van de vereniging (door leden van een vereniging), contacten leggen of onderhouden met nieuwe leden of deelnemers ook gezien als vormen van betrokkenheid bij het verenigingsleven. Van daaruit kunnen verenigingen hun praktijken van aanspreken en ondersteunen van participanten en vrijwilligers, indien nodig, verfijnen en bijsturen.

OPZET EN UITWERKING VAN HET ONDERZOEK

Het onderzoek werd uitgevoerd in opdracht van SoCiuS. Bijgevolg werd het onderzoek beperkt tot verenigingen in het sociaal-cultureel volwassenenwerk. In Vlaanderen werden in 2005 43 verenigingen gesubsidieerd die samen 12.471 afdelingen tellen, verspreid over het Vlaamse en Brusselse Hoofdstedelijk Gewest. Dit aantal afdelingen is in verhouding tot de voorbije jaren gestegen. Daarnaast zijn er ook nog veertien erkende landelijke migrantenverenigingen met 879 afdelingen. Ruim de helft van de Vlaamse bevolking was in 2006 actief lid van een vereniging (het betreft hier niet alleen lidmaatschap van verenigingen die onder het decreet voor het sociaal-cultureel volwassenenwerk erkend zijn, maar ook bijvoorbeeld lidmaatschappen van sportverenigingen, verenigingen voor amateurskunsten en dergelijke). Het jongste decennium schommelt dit cijfer tussen 47% en 53% (Studiedienst van de Vlaamse Regering, 2007). De gegevensregistratie van SoCiuS geeft aan dat ongeveer 1,9 tot 2 miljoen Vlamingen lid zijn van een sociaal-culturele vereniging, erkend onder het decreet op het sociaal-cultureel volwassenenwerk in Vlaanderen (Vercruyse, 2004).

Het onderzoek startte met een beknopt literatuuronderzoek, met het oog op het scherper krijgen van de uitgangspunten en het referentiekader. Ter verkenning en ter voorbereiding van de schriftelijke bevraging werden focusgroepgesprekken georganiseerd met 25 sociaal-cultureel werkers uit 23 verschillende verenigingen over het profiel van participanten en vrijwilligers, over vormen van engagement en over het ondersteuningsbeleid ten aanzien van participanten en vrijwilligers. De schriftelijke bevraging (met gesloten en

– veel – open vragen) bestond uit twee delen. Een eerste vragenlijst richtte zich tot alle erkende verenigingen onder het Vlaamse decreet sociaal-cultureel volwassenenwerk en een representatieve steekproef van lokale afdelingen en groepen. In totaal vulden 21 landelijk erkende verenigingen en 217 lokale afdelingen de vragenlijst in. De meeste respondenten waren bestuursleden, overwegend een voorzitter of ondervoorzitter, secretaris of penningmeester. Deze eerste vragenlijst gaf dus voornamelijk de perceptie van de bestuursleden weer.³ Een tweede vragenlijst ging over het perspectief van de participanten zelf. De vragenlijst richtte zich tot een diversiteit aan participanten, onder meer (niet-actieve) leden, deelnemers, medewerkers en (opnieuw) bestuursleden uit de lokale afdelingen.⁴ In totaal vulden 132 respondenten deze vragenlijst in.⁵ Op deze manier werd het aanspreek- en ondersteuningsbeleid van sociaal-culturele verenigingen met volwassenen belicht vanuit twee invalshoeken: de bestuursleden en de participanten zelf. Afsluitend werd een tweede ronde focusgroepgesprekken georganiseerd, met dertien sociaal-cultureel werkers uit de aan het onderzoek deelnemende verenigingen. Deze laatste gesprekken leverden informatie op voor het finaliseren van de reflectieleidraad.

Hierna worden een aantal onderzoeksresultaten toegelicht die te maken hebben met de centrale focus van dit artikel, met name praktijken die verenigingen hanteren om participanten en vrijwilligers aan te spreken en te ondersteunen.

AANSPREKEN GEBEURT BINNEN DE 'EIGEN KRING'

De onderzoeksresultaten wijzen erop dat het rekruteren van participanten en vrijwilligers overwegend *binnen de 'eigen kring'* gebeurt. Vaak worden die mensen aangesproken die men al kent of denkt te kennen. Op zich is daar niets mis mee, maar het is belangrijk om dit bespreekbaar te maken en in verband te brengen met de bestaansredenen van de vereniging. Wat bijvoorbeeld met een vereniging die zich op alle senioren of vrouwen uit het dorp richt, maar enkel rekruteert bij 'bekenden' en op deze manier dus ongewild ook dorpsbewoners uitsluit?

Het onderzoek leert ons verder dat *vooronderstellingen en voorafgaandelijke overwegingen* een rol spelen bij het aanspreken van participanten en vrijwilligers. Verenigingen spreken vaak mensen aan van wie ze verwachten dat die *erbij passen*. Enkele voorbeelden uit de antwoorden op de open vraag naar wie men aanspreekt: 'mensen die reeds met het thema begaan zijn', 'mensen die zich kunnen vinden in een bepaalde levensopvatting', 'mensen die zich kunnen vinden in het programma of de doelstellingen', 'mensen uit het eigen sociaal milieu', 'mensen van wie je vermoedt dat ze sociaal geëngageerd zijn', 'mensen die zich in onze vereniging enigszins kunnen thuis voelen', enzovoort. Hoewel participanten en vrijwilligers ook zelf aangeven dat zij zich aangesproken voelen tot de vereniging omdat zij op deze manier samen kunnen zijn met een groep mensen waarmee ze iets gemeenschappelijks hebben, roepen deze strategieën toch vragen op naar het maatschappelijk draagvlak en de verankering van het sociaal-cultureel verenigingsleven in de samenleving. Het verenigingsleven is immers een kanaal om diverse perspectieven van mensen op samenlevingskwaliteit zichtbaar te maken, maar de praktijk van aanspreken in 'eigen kring' wijst erop dat niet iedereen de mogelijkheid krijgt om een bijdrage te leveren in dit maatschappelijk debat.

AANSPREKEN OP REEDS VERWORVEN COMPETENTIES

Toch geven de verenigingen in het onderzoek aan dat iedereen welkom is. Vooral naar leden en deelnemers toe wordt dit vermeld; deze uitspraak vonden we minder terug bij het aanspreken van medewerkers en bestuursleden. De rekruteringsstrategie voor participanten (leden en deelnemers) en vrijwilligers (medewerkers en bestuursleden) verschilt. Participanten worden aangesproken op de activiteiten waarin de vereniging voorziet. Dit kan gaan om de mogelijkheid die de vereniging biedt tot informatie of educatie. Verder wordt ook expliciet verwezen naar ontspanningsmogelijkheden en het uitoefenen van een (zinvolle) vrijetijdsbesteding. Bij de rekrutering van vrijwilligers komen de activiteiten of het aanbod van de vereniging nog maar nauwelijks ter sprake. Men wijst vooral op kennis, vaardigheden en attitudes die men bij vrijwili-

gers veronderstelt of waarvan men verwacht dat deze aanwezig zijn bij vrijwilligers. Deze vaststellingen roepen de vraag op of aan potentiële vrijwilligers voldoende ruimte kan worden geboden om bij te leren en/of in deze kennis, vaardigheden en attitudes te groeien. Vrijwilligers worden aangesproken op hun (noodzakelijk geachte) inzet voor de vereniging en op hun competenties die men nuttig acht om een taak in de vereniging op te nemen. De richting van aanspreken wijzigt dus: bij vrijwilligers gaat het in de eerste plaats om wat zij de vereniging te bieden hebben en minder om wat ze eruit kunnen halen of wat ze er zelf aan kunnen hebben. Of zoals Ian (cartoonist) het in het onderzoeksrapport verwoordde en tekende: 'Voor veel vrijwilligers telt niet zozeer het willen, dan wel het gewild worden.' Meer nog: de onderzoeksresultaten wijzen op de eigen stappen die vrijwilligers hierin moeten zetten. Het gaat om mensen die interesse hebben in of die interesse geuit hebben voor de vereniging.

ONDERSTEUNEN WORDT HERLEID TOT ACTIVEREN

In het onderzoek is de vraag gesteld op welke manier de vereniging participanten en vrijwilligers ondersteunt. Deze ondersteuning werd geconcretiseerd in een aantal activiteiten die te maken hebben met informeren, betrekken, waarderen en activeren van participanten en vrijwilligers. De onderzoeksgegevens laten zien dat een aantal stappen in het aanspreken en ondersteunen van participanten en vrijwilligers achterwege worden gelaten. Verenigingen zetten snel alles in om (mogelijke) betrokkenen te activeren. De nadruk ligt op uitnodigen en *blijven* uitnodigen. Het onderzoek laat zien dat dit ook averechtse en ongewilde effecten kan hebben bij bestuursleden – omdat ze merken dat hun acties niets of weinig opleveren – én bij participanten. Leden, deelnemers en ook medewerkers geven aan dat er soms te veel informatie wordt doorgegeven en vermelden te veel 'opgejaagd' of 'aangepord' te worden. Weet de vereniging hoe hun praktijken van aanspreken en ondersteunen overkomen bij de (potentiële) participanten en vrijwilligers? Eén concrete praktijk kan immers ook verschillende bedoelingen hebben; belangrijk is om deze bedoelingen helder te krijgen. Een krantje rondbrengen bij

leden bijvoorbeeld, kan mensen informeren over welke activiteiten worden gepland (informeren), hen hierbij ook het gevoel geven dat zij ook welkom zijn bij deze activiteiten (betrekken), hen op deze manier tonen dat de vereniging op zoek gaat naar activiteiten die hen interesseren (waarderen) en hopen dat zij – door hen duidelijk te informeren – ook naar de activiteiten zullen komen (activeren).

ONDERSTEUNEN INGEVULD ALS TAAKVERDELING

Bestuursleden formuleren heel wat moeilijkheden met betrekking tot *taakbelasting* van vrijwilligers, waardoor de gewenste inbreng van vrijwilligers in hun ogen moeilijk haalbaar wordt: men heeft de indruk dat er meer activiteiten worden opgenomen door steeds minder mensen. Hierdoor nemen de (werk)druk en verantwoordelijkheden van vrijwilligers toe, wordt er meer kennis vereist en worden er meer vaardigheden gevraagd, wat vrijwilligers ook meer vatbaar maakt voor kritiek. Ons onderzoek wijst op de hoge verwachtingen ten aanzien van vrijwilligers (ten aanzien van medewerkers en zeker ook ten aanzien van bestuursleden). Van vrijwilligers wordt niet alleen verwacht dat zij sympathiseren met de vereniging en zich inzetten bij activiteiten waarin ze persoonlijk geëngageerd zijn, maar tegelijk ook hun competenties en talenten aan de vereniging ter beschikking stellen en specifieke verantwoordelijkheden en bevoegdheden opnemen. Hierdoor gaat de aandacht van de vereniging overwegend naar het verdelen en delegeren van taken en verantwoordelijkheden, wat de aandacht kan afleiden van de betekenis en bestaansreden van de vereniging op zich en in de samenleving.

Deze vaststellingen roepen de vraag op naar een *gedifferentieerd beleid* ten aanzien van participanten en vrijwilligers in verenigingen. Naargelang de (beoogde) concrete inbreng is een gedifferentieerde aanpak nodig. Wellicht maakt het de inbreng van vrijwilligers meer haalbaar, indien ook ten aanzien van deze groep een onderscheid wordt gemaakt naar meer specifieke vormen van betrokkenheid. Indien vrijwilligers worden ingeschakeld om concrete vormingstaken uit te voeren en men wil dat deze vrijwilligers ook kwalitatief werk

verrichten, stelt dit natuurlijk eisen aan de competenties van deze vrijwilligers, met als gevolg dat vrijwilligers hierop worden aangesproken en daarbij worden ondersteund. Het ondersteuningsbeleid van verenigingen kan echter niet enkel worden gestuurd vanuit een agogische taakstelling (en taakverdeling), maar moet ook vorm krijgen vanuit de structurele opdracht van het verenigingsleven (Vanthuyne, Verschelden en Bouverne-De Bie, 2007). Hiermee bedoelen we de opdracht van het verenigingsleven om mee te werken aan de realisatie van een menswaardige samenleving voor eenieder.

EEN VOORLOPIGE CONCLUSIE

In ons onderzoek werd nagegaan welke praktijken verenigingen ontwikkelen om participanten en vrijwilligers aan te spreken en te ondersteunen. De onderzoeksresultaten en de bijhorende reflectieidraad bieden verenigingen handvatten om deze praktijken bij te sturen en te verfijnen. Het blootleggen van praktijken van aanspreken en ondersteunen, alsook het relateren van deze praktijken aan de concrete voorwaarden waaronder mensen zelf wensen te participeren, overstijgt de abstracte discussie over de zogenaamde 'grote' waarde van het verenigingsleven.

De belangrijkste vaststelling in dit onderzoek is dat de manier waarop participanten en vrijwilligers worden aangesproken, overwegend samenhangt met toevallige factoren. Op toevallige basis komen verenigingen in contact met mensen die zich opwerpen als 'specialist', die zelf stappen zetten, die dit werk elders al doen. We vonden dat het aanspreken en ondersteunen van vrijwilligers niet altijd voorwerp is van een grondige gezamenlijke reflectie in de vereniging, alsook weinig in verband wordt gebracht met een visie op de inhoud van het werk en de betekenis van de vereniging in de samenleving.

Verder onderzoek is nodig naar in- en uitsluitingsmechanismen in het verenigingsleven en de samenleving, alsook naar de mogelijke bijdrage van verenigingen zelf in deze marginaliseringsprocessen. Zonder dergelijk onderzoek bestaat het risico dat de waarde van vrijwilligerswerk en participatie aan het verenigings-

leven zich beperkt tot individuele ontplooiing binnen bestaande maatschappelijke verhoudingen (Coussée, 2006).

NOTEN

1. Voor meer informatie over de onderzoeksopzet, de resultaten en de reflectieleidraad voor verenigingen zie Larock e.a. (2005) en Verschelden e.a. (2005). Naast een onderzoeksfase (die de auteurs van dit artikel in handen namen) werden door SoCiuS ook zes pilotprojecten opgezet en ondersteund, waarin vanuit bestaande praktijken werd gezocht naar nieuwe en/of succesvolle handelingspatronen. Deze projecten richten zich onder meer op het waarderen van vrijwilligers, op gesloten groepsculturen van nieuwe vormen van verenigen en op het betrekken van mensen in armoede bij het verenigingsleven. Voor meer informatie zie www.socius.be. Verder werd, in samenwerking met studenten van de K.U.Leuven, een bundeling gemaakt van werkvelden en instrumenten om 'geëngageerde vrijwilligers' te vinden en te ondersteunen (Projectgroep Sociale Pedagogiek K.U.Leuven en SoCiuS 2005-2006).
2. Vlaanderen kent heel wat onderzoek naar cultuurparticipatie en participatiebereidheid, zie onder meer Laermans (2007); Lievens, Waege en De Meulemeester (2006); Lievens en Waege (2005); Elchardus, Huyse en Hooghe (2001); Hooghe en Quintelier (2006).
3. De volgende vragen werden in deze eerste vragenlijst gesteld:
 - Hoe en op welke manier verenigingen (potentiële) participanten motiveren en door wie dat gebeurt.
 - De wijze waarop participanten betrokken zijn bij de vereniging (verwachtingen en realiteit).
 - Evolutie in het aantal participanten en de manier waarop de vereniging hiermee omgaat.
 - Inspanningen die verenigingen doen om (potentiële) participanten te informeren, te betrekken, te waarderen en te activeren.
 - Verschuivingen in de wijze waarop participanten – dat wil zeggen medewerkers en bestuursleden – betrokken zijn bij de vereni-

ging en de manier waarop de vereniging hiermee omgaat.

4. (*Niet-actieve*) leden zijn leden die lidgeld betalen of op de ledenlijst van de vereniging staan, maar niet deelnemen aan de activiteiten; *deelnemers* zijn sympathisanten of leden die deelnemen aan de activiteiten; medewerkers nemen actief taken op zich in de vereniging; *bestuursleden* zijn medewerkers die op vergaderingen mee nadenken over de vereniging. (*Niet-actieve*) leden en deelnemers zijn *participanten*; medewerkers en bestuursleden zijn *vrijwilligers*. Deze indeling is niet hiërarchisch en niet sluitend. Ze zorgt ervoor dat er diverse vormen van participatie aan het verenigingsleven en van vrijwilligerswerk in het onderzoek werden betrokken. Via onderzoek wordt immers ook uitgedrukt hoe men over de (probleem)situatie denkt. Een onderzoek exclusief naar bestuursvrijwilligers zou impliciet ook betekenen dat de onderzoekers en de opdrachtgevers deze vorm van participatie aan het verenigingsleven het meest aangewezen vinden.
5. De volgende vragen werden in deze tweede vragenlijst gesteld:
 - Hoe actief participanten zeggen betrokken te zijn en hoeveel tijd ze aan de vereniging besteden.
 - De wijze waarop participanten betrokken zijn bij de vereniging.
 - De redenen die participanten hebben overtuigd om zich bij de vereniging aan te sluiten en de redenen die participanten overtuigen om betrokken te blijven.
 - Wat verenigingen, in het perspectief van de participanten, doen om participanten te betrekken en wat deze daarvan vinden.
 - Welk profiel participanten hebben, hoe actief zij in andere verbanden (werk, gezin, ...) betrokken zijn en hoeveel tijd zij daaraan besteden.

LITERATUUR

- Bouverne-De Bie, M. (2002) 'Vrijwilligerswerk in het welzijnswerk: een specifieke vorm van arbeid?' In: Vlerick, P., F. Lievens en F. Claes (red.). *Mens en organisatie. Liber Amicorum Pol Coetsier*, p. 221-234. Gent: Academia Press.
- Brady, H.E., K.L. Schlozman en S. Verba (1999) 'Prospecting for participants: Rational Expectations and the recruitment of political activists'. *The American Political Science Review* 93(1), p. 153-168.
- Coussée, F. (2006) *De pedagogiek van het jeugdwerk*. Gent: Academia Press.
- Davis Smith, J. (1998) *The 1997 National Survey of Volunteering*. Londen: Institute for Volunteering Research.
- Elchardus, M., L. Huyse en M. Hooghe (red.) (2001) *Het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen*. Brussel: VUB Press.
- Hal, T. van, L. Meijs en M. Steenbergen (2004) *Uitsluiten of uitnodigen. Trendrapport vrijwilligerswerk*. Utrecht: CIVIQ.
- Hambach, E. en E. Vanleene (2007) *Ondersteuning in het vrijwilligerswerk(veld). Een kwalitatief en verkennend onderzoek*. Antwerpen: Vlaams Steunpunt Vrijwilligerswerk vzw.
- Hooghe, M. en E. Quintelier (2006) 'De participatie aan het verenigingsleven in Vlaanderen, 1998-2005. Stabiliteit en verandering'. *V.I.O. (Vrijwillige Inzet Onderzocht)* 3(2), p. 17-26.
- Kuperus, M. (2005) *De vereniging op survival. Overlevingsstrategieën voor hedendaagse verenigingen*. Utrecht: CIVIQ.
- Kuperus, M., L. Meijs, J. Brudney en M. Tschirhart (2007). 'Redactioneel. Vrijwilligers als hout of vis. Een verkenning van de toekomst van vrijwilligerswerk'. *V.I.O. (Vrijwillige Inzet Onderzocht)*, 4 suppl., p. 5-10.
- Laermans, R. (2007). *Cultuurparticipatie in meervoud. Empirische bouwstenen voor een genuanceerde visie op cultuurdeelname in Vlaanderen*. Antwerpen: Uitgeverij De Boeck.
- Lam, P. en M. Kuperus (2007) 'Vereniging zoekt: woorden en/of daden. Kansen en bedreigingen bij toekomstige inzet van leden in verenigingen'. *V.I.O. (Vrijwillige Inzet Onderzocht)*, 4 suppl., p. 33-46.
- Larock, Y., G. Verschelden en T. Vanthuyne (2005) 'Participatie in verenigingen. Krachtlijnen uit de eerste onderzoeksfases'. *Wisselwerk* 4, 2.
- Lievens, J. en H. Waeye (2005). *Cultuurparticipatie in breedbeeld (Cultuurkijker). Eerste analyses van de survey 'Cultuurparticipatie in Vlaanderen 2003-2004'*. Antwerpen: Uitgeverij De Boeck.
- Lievens, J., H. Waeye en H. De Meulemeester (2006) *Cultuurparticipatie gewikt en gewogen (Cultuurkijker). Basisgegevens van de survey 'Cultuurparticipatie in Vlaanderen 2003-2004'*. Antwerpen: Uitgeverij De Boeck.
- Nichols, G. en L. King (1999) 'Redefining the Recruitment Niche for the Guide Association in the United Kingdom'. *Leisure Sciences* 21, p. 307-320.
- Projectgroep Sociale Pedagogiek K.U.Leuven en SoCiuS (2005-2006) *Gezocht: geëngageerde vrijwilliger!* Brussel: SoCiuS.
- SoCiuS (2004) *Forum voor sociaal-cultureel volwassenenwerk. Verslag*. Brussel: SoCiuS.
- Studiedienst van de Vlaamse Regering (2007). *Vrind 2007: Vlaamse regionale Indicatoren*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Sundeen, R.A. en S.A. Raskoff (2000) 'Parts of entry and obstacles: teenagers' access to volunteer activities'. *Nonprofit Management & Leadership* 11(2), p. 179-197.
- Taylor, R.F. (2005) 'Rethinking voluntary work'. *Sociological Review* 53, suppl. 2, p. 117-135.
- Vanthuyne, T., G. Verschelden en M. Bouverne-De Bie (2007) 'De vrijwilliger of zijn werk?' *V.I.O. (Vrijwillige Inzet Onderzocht)* 3(2), p. 7-15.
- Verba, S., K.L. Schlozman en H.E. Brady (1995) *Voice and equality. Civic voluntarism in American Politics*. Cambridge Press: M.A. Harvard University.
- Vercruyssen, A. (2004). *Gegevensregistratie sociaal-cultureel volwassenenwerk*. Brussel: SoCiuS.

Verschelden, G., T. Vanthuyne, Y. Larock, C. Franckx en S. Verhoeven (2005) *Eindrapport onderzoeksproject participatie in verenigingen*. Brussel/Gent: Socius – Universiteit Gent, Vakgroep Sociale Agogiek.

SUMMARY

Research indicates that people volunteer and participate in associational life because they are asked to. In other words, the way of addressing and supporting volunteers and participants, determines who is participating, who becomes a volunteer, and which work volunteers do. So mechanism of addressing and supporting are at the forefront of the discussion about voluntary work and the problems of participation in associational life. Our research 'participation in associational life' makes practices of addressing and supporting of associations in socio-cultural work with adults visible. The focus is on the policies of the associations and their 'mechanism' and on the diversity in forms of participation. The research results indicate that addressing and supporting of participants is based on accidental factors, and less on a thorough analysis of the meaning of associational life and the contribution made by volunteers in society.